

NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ

NAMIK KEMAL

(1840-1888)

NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ YAYINI

ISBN: 978-605-87210-8-1

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Hasan Boynukara
Prof. Dr. Yaşar Şenler
Prof. Dr. Şaban Sadık
Doç. Dr. Hilmi Uçan
Doç. Dr. Köksal Alver
Yrd. Doç. Dr. Tevfik Sütçü
Hüseyin Su
Abdurrahim Karadeniz

Namık Kemal Üniversitesi
Bilimsel Araştırma Projeler Birimi

Değirmenaltı Yerleşkesi
Namık Kemal Mahallesi Kampüs Caddesi No: 1
59030 TEKİRDAĞ

Tel: 0282.250 00 00
Faks: 0282.250 99 00

www.nku.edu.tr

Namık Kemal'in İntibah ve Cezmi Romanlarında Kadın

Salim Çonoğlu

Tanzimat Fermanın ilan edilmesiyle birlikte, batılılaşmanın bir devlet programı haline gelmesi ve bu çerçevede devlete ait bütün kurumların yenilenmeye başlaması, bu değişimin kısa bir sürede gündelik hayatta da karşılık bulmasına neden olmuştur. Osmanlı toplumsal yapısı içerisinde önemli değişimler yaşanmasına yol açan Tanzimat; kurumları ve kuruluşlarıyla yenilenme ihtiyacı hisseden topluma, yeniden bir yaratıcı hamle kazandırmayı amaçlayan bir uzlaştırma teşebbüsü olarak da adlandırılabilir. Bugüne kadar hakkında lehte ya da aleyhte pek çok şey söylenen Tanzimat hakkındaki ortak düşünüş, Osmanlı modernleşmesi açısından her alanda önemli adımların atıldığı, sosyal, siyasi ve kültürel açılardan yüzyıllardır tecrübe edilen ve edinilen bu tecrübelerin bir hayat biçimi haline geldiği bir gelenekten başka bir geleneğe geçildiği gerçeğidir. Kısa sürede toplumsal hayatta da karşılığını bulan bu değişim isteği; bu hayata ait pek çok unsurun, modernleşme süreci içerisinde yeni dönemin getirdiği düşüncelerle; yeniden konuşulmasını, tartışılmasını ve biçimlendirilmesini de sağlamıştır.

Bir modernleşme hareketi olan Tanzimat, sadece devlet katında yani siyasal yapıda değil, aynı zamanda toplumsal hayatın önemli dinamiklerinde de belirleyici olmuştur. Bu belirleyiciliği özellikle kadınların durumunda daha net bir şekilde görmek mümkündür. Değişimin gündelik hayata yansımalarıyla birlikte, kadının da toplumsal hayat içerisindeki konumu tedrici olarak değişmeye başlamıştır. Tanzimat'a kadar "kendisini sınırlayan yuvaran" içerisinde serbest hareket etme imkânını yitirmiş kadın, Tanzimat modernleşmesiyle birlikte yazarlar/aydınlar tarafından fark edilmiş ve toplumsal hayatta eskisinden daha farklı

bir statüye sahip olabilmeleri için bir takım taleplerde bulunulmaya başlanmıştır. Böylece, "kadınların artık evlerin ve erkek öykülerinin içinde yalıtılmış olarak yaşamaktan kurtulmaya başlamaları ile birlikte" (Heilbrun 1992:35), kadın hayatının anlatıları/hikayeleri de ortaya çıkmaya başlamıştır.

Tanzimat'la birlikte üzerinde en çok konuşulan, en çok değişikliğe uğrayan kurumlardan biri olan aile ve aile kurumunun ayrılmaz parçalarından biri olan kadının, bu dönemde kaleme alınmış eserlerde sürekli gündemde olmasının iki sebebi olduğu görülmektedir. Bu sebeplerden ilki, "medenileşmenin" ya da "medeni" olmanın en belirgin vasıflarından biri olan "insanın hürriyeti" meselesidir. İnsan sadece itaat eden, muti bir varlık değil, irade sahibi, ayakları üzerinde duran, sadece kendi çevresiyle değil dış dünyayla da ilgili bir varlıktır. Tanzimat aydını, serbest iradeli insan tipinin bir araya geldiği toplumların medeniyetçe üstün olduklarının farkına varmıştır. İkinci sebep ise eğitimidir. Avrupa medeniyeti seviyesine varmamız ve istikbalimizi garanti altına alabilmemizin temel şartlarından biri hatta en önemlisi, iyileştirilmesine ve yeniden düzenlenmesine muhtaç olduğumuz "maarif" ve "usul-i tefris"tir.

Kadının hayata katılması ile romanın Türk edebiyatında varoluşu bir ölçüde aynı döneme denk düşer. Bu denklik, roman hayattaki kadını mı anlatır; kadın romanlardaki gibi mi hayata katılır tartışmasını da doğurur. Bu çerçevede, Tanzimat sonrası değişen toplumsal hayata pek çok anlamda önemli katkılarda bulunan Namık Kemal'in de en ayırt edici vasıflarından birisi de "kadın" üzerinde önemle durması ve "kadını" eserlerinin odak noktası

yapmasıdır. Yaşadığı devrin önemli yazarlarından biri olan Namık Kemal, yeni yapının ortasında kadını konumlayan, onun bu yapı içerisindeki yerini sorgulamaya çalışan bir aydın olarak dikkati çeker. Onun eserlerinde, kadının toplum ve aile içerisindeki yerinin belirlenmesi ve yeniden yapılandırılması çabaları önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışmada da Namık Kemal'in İntibah ve Cezmi romanlarında, roman ve sosyal hayat ilişkisi kadın açısından değerlendirilmeye çalışılacaktır.

İntibah: İntibah romanı, Namık Kemal'in kadınlar hakkındaki düşünceleri dile getirmesi bağlamında önemli bir yerde durmaktadır. Romanın dile getirdiği meseleler de bu düşüncüyü doğrular niteliktedir. Yazarın, romanda kadın bağlamında üç ana başlık üzerinde durduğu görülmektedir:

"Öteki" İnsanlardan Başka Algılanan Kadın: Mehpeyker

Aşk-ı Memnu romanındaki Bihter'in ön örneği olarak da değerlendirebileceğimiz Mehpeyker, o zamana kadar benzerini görmediğimiz bir kadın tipinin roman kurgusu içine taşınması bağlamında öne çıkar. İntibah romanında iki kadının esaretinden söz edilir: Mehpeyker ve Dilaşub. Her iki kadın da kendi kaderlerinin esiridirler. Ancak Mehpeyker, kendisini ifade etmesine izin vermeyen, kötü kadın statüsüyle elini kolunu bağlayan toplumsal yapının zincirlerini Ali Bey'le evlenerek kırmak ve sonsuz mutluluğa ulaşmak ister. Ancak yerleşik yapı buna izin vermez. Namık Kemal, Mehpeyker'in kendisini ifade etmesine/kendisini anlatmasına izin vererek onun asıl kişiliğinin ortaya çıkmasına elinden geldiğince yardım eder. Bunu yapmadaki amacı bellidir: Toplumsal bir inancı yıkararak, onun bir kader kurbanı olduğu düşüncesini ortaya koymak. Tanpınar'ın bu konudaki tespitleri de bu düşüncüyü doğrulamaktadır: "*Muharririn sesinden fazla biz behemahal olduğunun dışına çıkarılmak istenen biçare kadının itirazlarını duyuruz. Sanki durmadan: "Fakat ben bu değilim. Ben hiçbir zaman düşündüğün insan olmadım! Bırakın da ben kendimi anlatayım."* Der gibidir." (Tanpınar 2006:363)

Elbette bütün bu düşünceler, Mehpeyker'in kötü bir kadın olduğu düşüncesini değiştirmez. Ancak yazarın onu ortaya koyarken sadece siyah ve beyaz taraflarıyla değil, iç dün-

yasıyla da ifade etmeye çalışması anlamlıdır. Namık Kemal'in, kadını görünür kılıp, onu bir toplumsal çerçeve içerisine yerleştirerek ifade etmesi, kendi ayakları üzerinde durmaya çalışan bir bireyin, gerçek bir insanın varlığına da işaret etmektedir. Tanpınar'ın: "*Onu muharririn bize gösterdiği ışıkta değil de kendisi olarak almalıdır*" (Tanpınar 2006:401) ifadesi de, zincirlenmiş olarak uyanan ve bu zincirleri kırmaya çalışarak birey olmayı arzu eden Mehpeyker'i tanımlamaktadır. Mehpeyker, her şeye rağmen yaşadığı hayata direnerek, tepki göstererek ve tavır alarak insan olmaya ve öncelikle kendi iç hürriyetini elde etmeye çalışır. İçinde yaşadığı toplum, kötü kadın tanımlamasıyla onun hareket kabiliyetini sınırlamış olsa da, ruhunu, iç dünyasını kuşatması, teslim olması mümkün değildir. O da özgür ruhunun yardımıyla birey/kendisi olmaya çaba gösterir.

Mehpeyker, ihtiraslı bir kadındır. Birey olmanın yolu da buradan geçmektedir. İnsan özgür olabilmesinin yolu ruhunun özgürlüğünden geçiyorsa, öncelikle ihtiras haline gelerek sonsuz arzulara sahip olması gerekir. İntibah romanında Mehpeyker'in, önüne geçilmesi mümkün olmayan arzuları ve tutkuları göz önüne alındığında, onun sonsuz ihtiraslarının kendisine kişilik kazandırdığı ve içsel bir hürriyete ulaştırdığı görülecektir. Namık Kemal, devrin ahlak anlayışının başka kadınlarla bu yönde bir yaşantıya imkân vermemesi nedeniyle, kendini ve iç özgürlüğünü arayan bir kadını ifade edebilmek adına kötü bir kadını seçmek durumunda kalmış, ancak bu duruma rağmen, kadın görüntüsünü az çok açıklıkla, özgünlükle ve gerçeklikle ortaya koymuştur. Mehpeyker, bu olumsuz statüsüyle diğerlerinin gözünde ne denli mahkûm olursa olsun, yazar onu romanın "öteki insanları"ndan başka algılamış ve algılatmıştır.

Dilaşub: Şahsi Hürriyetleri Temin Edilmemiş Yaşamlar

Ait oldukları yurtlardan kaçırılarak, bilmedikleri, yabancı oldukları ülkelere para karşılığında satılan insanların hikâyeleri, Tanzimat Edebiyatı'ndan başlayarak Türk Edebiyatı'nın uzunca bir süre en önemli konularından biri olmuştur. İntibah romanında da Dilaşub, dönemin aydını tarafından yeniden ve daha yeni bir şekilde konuşulmasına imkân sağlayacak bir kadın kahraman olarak ele alınır. Dilaşub ve onun kaderini paylaşan insanlar, bir an-

lamda toplumun dışına itilmiş insanlardır ve yazar, bireysel anlamda hürriyet mücadelesini onların üzerinden başlatır. İleri'nin ifadesiyle eğer köklü bir sarsılış olacaksa bunu ancak özgürlüğünü kaybetmiş kişilerin üzerinde fark etmek mümkündür(İleri 2004:12)

Namık Kemal, imparatorluk coğrafyasının ezilmiş bir sınıfına ait bir kadının onurunu değerlendirdiği (Dino 1978:94) İntibah romanında; özgürlük, hürriyet, vatan, şahsi hürriyet vb kavramları Dilaşub'un şahsında somutlaştırmaya çalışır ve Dilaşub portresiyle, özgür konuşamayan, dilleri bağlı, iradesini "efendisine" teslim etmek zorunda kalmış bir kadının şahsında yukarıda söz edilen kavramları simgesel bir şekilde ifade eder. Ancak, şahsi hürriyetine sahip olmayan bir cariye de olsa yazarın kadın bağlamında ortaya koyduğu bakış açısı önemlidir. Elbette kanun, esir sahiplerine, esirlerine sahip olma hakkı vermektedir. Ancak vicdan dediğimiz şey bunu engelleyecek en önemli güçtür. Yazarın Dilaşub'la geleneğin kendisine tanıdığı haklardan vazgeçerek, henüz toplumsallaşamamış kadın düşüncesi karşısında geleneksel hükümlere karşı çıkması anlamlıdır. Bunu yeni insan düşüncesine bağlamak gerekir. Dilaşub dejenere olmayışı ve doğuya has özellikleri şahsında bir araya getirmesiyle yazarın zihnindeki ideal kadın tipini de ortaya koymaktadır. Açıkçası Namık Kemal, Tanzimat'la başlayan yeni dönem ve bu dönemle birlikte batıdan toplumsal hayata nüfuz eden düşüncelerin karşısında Dilaşub'un şahsında bu nüfuz neticesinde değişmesi gereken özellikleri somutlaştırmış ve yeni toplumsal hayat içerisinde biçimlenmesini arzu ettiği kadın/insan tipini onun aracılığıyla ortaya koymuştur.

Fatma Hanım: Babasız Oğullar, İradesiz Anneler

Namık Kemal'in Türk kadını ve ailesi üzerine dikkate değer görüşleri vardır. Bu görüşleri başta Terbiye-i Nisvan ve Aile olmak üzere çeşitli makalelerinde dile getirmiştir. Bu makaleler gözden geçirildiğinde özellikle anne bağlamında Namık Kemal'in annelerin çocuklara olan sevgilerini değil, bu sevginin abartılı bir şekilde ifade edilmesinin, annenin gözünü karartmasını ve bu durumun çocuğun mahvına sebep oluşunu eleştirdiği görülmektedir. Eylül 1865 tarihli ve Leskofçalı Galib Bey'e yazdığı bir mektupta, maarifin, servet istihsa-

linde yararlı olabilmesi ve maarifin kendisinden beklenen faydayı sağlayabilmesi için iki önemli kaidenin varlığından söz eden Namık Kemal'e göre, bunlardan biri, rüştiyelerin leyli olmasıdır. Öylece talebeler hem dikkatle derslerine çalışacaklar hem de pederlerinin terbiye edeceğim diye gösterdiği şiddet ve validelelerinin münasebetsiz rahm ü Bu şefkatlerinden kurtulacaklardır. Diğeri ise, kadınların tahsiline önem verilmesidir. Kemal'e göre, okuma yazma bilen kadın eğitimin değerini de bildiği için evladının talimine daha ziyade himmet gösterir. Yok, eğer kadın eğitimsizse o halde evladını nasıl yetiştirecektir. (Tansel, 1967:19-22) Bu çerçevede oğluna "münasebetsiz rahm ü şefkat" gösteren Fatma Hanım da, Dino'nun tespitiyle gözünü karatmış bir annedir(Dino 1978:91)

Jale Parla, *Babalar ve Oğullar Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri* adlı çalışmasında Tanzimat'ın arkasında durmaya çalışan Abdülmecit'in, babaya en çok ihtiyaç duyulan çağda bu yeri doldurmaya çalışan bir çocuk olduğundan söz ederken, babasız kalmış bir toplumun ilk romancılarının da hem kendilerinin hem de edebiyat metinlerinin baba otoritesinin koruyuculuğundan yoksun olduğuna dikkat çeker (Parla 1993:15) İntibah romanın kahramanı Ali Bey de babasızdır. Bu durum anneyle telafi edilmeye çalışılır. Ancak annenin çocuk yetiştirme, eğitim ve hayat karşısında iradesiz oluşu oğulun yok oluşuna zemin hazırlar. Açıkçası Ali Bey ve annesinin, Mai ve Siyah romanının romantik kahramanı Ahmet Cemil ve annesinden farkları yoktur. Erkeğin yani otoritenin olmadığı bir yerde bu görevi kadının üstlenmesi gerekir. Ancak kadının evladını hayata hazırlama konusunda mürebbi-i efkârı kadar başarılı olamaması, iradesini kullanamaması oğulun sonunu hazırlar. Yazar, bu durumla, aynı zamanda kendisini sınırlayan yuvaran dışına çıkamamış kadının eğitim eksikliğine de vurgu yapar.

Fatma hanımın talihsizliği oğlunun bu devresinde kocasının yanında olmayışıdır. Annenin güçlü bir karakter olarak oğulun üzerinde varlığını hissettirmemesi onun anne kimliğinin dışına taşmasını engeller. Açıkçası Fatma Hanım, Tanpınar'ın ifadesinde olduğu gibi tek taraflı ve kapalı bir hayatın içerisinde ömrünü geçirmiştir: "Türk romanının başlangıcındaki imkânsızlıklara kadın ve erkeğin bir arada yaşayamaması, hayatın tek taraflı ve kapalı olmasını da ilave etmelidir. Kadın-

sız bir cemiyetin hayat tecrübesi tabiatıyla tam olamazdı. Ferdin bahis mevzuu olduğu yerde saadet meselesi kendiliğinden ortaya çıkar ve mesele dönüp dolaşıp aşka intikal eder.(Tanpınar 2006:60-61))

Cezmi

Cezmi, Tanpınar'ın ifadesiyle ideolojik bir romandır. Namık Kemal, İslam İttihadı fikrini, vatan sevgisini, insan hakları üzerindeki fikirleriyle Celal'den sonra bir kere daha bir araya toplar (Tanpınar 2006:368) Vakası XVI. Yüzyıl Osmanlı, Kırım ve İran tarihlerinden alınmış(Göçgün 1987:58) olan eser, Anadolu dışını vakanın coğrafi mekanı olarak kullanan ilk eserlerdendir.

Perihan: Gözü pek ve Kahraman Kadın Tipi

Perihan, karışıklık dönemlerinde İran yönetiminde önemli rol oynamış, cesaretiyle tanınan güzel bir Müslüman kızıdır. Yazarın, İran sarayında, cesaretiyle Cezmi'ye benzeyen bir kadın tipini çizmesi ve onu hareketli bir kurgunun içerisinde sürekli koşturması, dinamizm içerisinde göstermesi, Perihan'ın Türk tarihinden edebiyata taşınan kadın kahraman tipinin yeni bir örneği olduğunu göstermektedir. Namık Kemal, gözü pek ve cesur Perihan'ı, Vatan yahut Silistre'deki Zekiye ile daha da görünür kılacaktır. Yazarın Perihan'ın hayatında en belirleyici nokta olarak ruh asaletine vurgu yapması onun yazar tarafından idealize edilmiş bir kadın olduğunu göstermektedir. İbret Gazetesi'nde yayınladığı "Aile" makalesinde ifade etmeye çalıştığı kadın tipiyle Perihan arasında önemli benzerlikler vardır. Perihan sıran bir kadın değil, İslam Birliği ülküsüne Adil Giraydan daha çok gönül vermiş ve bir dava kadınıdır. Onun sevgisinde tensel hazlar yoktur. Bu durum yazarın eseri yazma amacına da uygundur. Çünkü Adil Giray'la Sünni Perihan arasındaki aşk hem sevgi hem de fikir aşkıdır. İkisi evlenerek Osmanlı- İran birliğini sağlayacaklardır.

Şehriyar: Kıskanç ve Kutsuz Kadın

Şehriyar, Perihan'ın zıddı bir kadın kahramandır. Onun bir roman kişisi olarak ortaya çıkmasında tensel dürtüler belirleyici olmuştur. Bu yönüyle Mehpeyker'i andırır. Bahtsız

ve kıskanç bir kadın olarak tasvir edilir. Bu yaradılıştaki bir kadının ortaya koyduğu tavırlar bir taraftan çatışmalara sebep olurken bir taraftan da içerinden yaşadığı yapının/hayatın enerjisinin tükenmesine sebep olur.

İntibah romanındaki Dilaşub/Mehpeyker zıtlığı bu romanda Perihan ve Şehriyar aracılığıyla ortaya konulur. Şehriyar aracılığıyla vurgu yapılan şey kıskançlıktır. İslam birliği etrafında kurgulanmış olan bu roman, özellikle kıskançlık bağlamında kadının toplumsal hayatta etkin bir konuma geldiğini ve bu etkinliğin kimi zaman problemlere neden olabileceğini de göstermektedir. Bu bağlamda Şehriyar, kuttan yoksun tavrıyla kendisinden uzak durulması gereken fitneci ve kıskanç kadın konumuna taşınır. Perihan ve Şehriyar arasındaki çatışma erkeğin aleyhine işlemeye başladığı anda yazar, kutsalların üzerinde simgeleştiği Perihan'ı devreye sokarak bu çatışmanın önüne geçer. Bu tavır, toplumsal problemlerin ifadesi ve bu problemlerin çözümünde Şehriyar soyundan gelen kadınların kimi zaman olumlu bir işlev üstlenebileceklerinin de ifadesidir.

Eserde, Adil Giray etrafında, olayın merkezinde kadınların yer aldığı ve belirleyici bir rol oynadığı bir olay anlatılmaktadır. Namık Kemal, İslam birliğini savunan Perihan'ın aksine şahsi emel ve ihtiraslarıyla hareket eden Şehriyar aracılığıyla doğabilecek kötü sonuçlara işaret eder. Şehriyar, Mehpeyker'in aksine ihtiraslı değil düşkün bir kadındır. İhtiras, insan iradesinin yoğun bir hal alarak, kişiliğin kurulması, düşkünlük, arzuların bir cemiyete ya da uzviyete esir olması demektir (Ülken 2010:XXXV) Bu bağlamda Şehriyar, bir roman kahramanı olarak, kendi kişiliğini ortaya koymaktan daha çok, mahkûm olma sürecini yaşayan bir kadındır. Şehriyar'ın ruhunun sonunda kendi acizliğinin kölesi olması da bunu göstermektedir.

Sonuç olarak, batılılaşma sürecinde Namık Kemal, kadının yerini konumlayan, olması ve olmaması gerekenleri vurgulayan bir yazar olarak öne çıkar. İntibah ve Cezmi romanlarında anlatılan olayların merkezinde yer alan kadınlar incelendiğinde, bu kadınların anne, eş, ideal kadın, itaat, sadakat, otorite, irade, iradesizlik, kıskançlık gibi anahtar kelimeler etrafında döndüğü görülür. Eserlerin yazıldığı dönem düşünüldüğünde, Namık Kemal'in kadın konusunu her yönüyle ortaya koyduğunu ve tartıştığını söylemek mümkün değildir.

Açıkçası adı geçen eserlerin kaleme alındıkları dönemi biçimlendiren özelliklerden (din, kültür, toplumsal hayat vb.) bağımsız bir şekilde ele alınamayacağı ortadadır. Bununla beraber kadın, yeni kültürel ortam ve medeniyet değişikliğinin etkisiyle görünür kılınmaya çalışılmıştır.

Kaynakça

DİNO, Güzin (1978), *Türk Romanının Doğuşu*, İstanbul: Cem Yayınevi

GÖÇGÜN, Önder (1987) Namık Kemal, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

HEILBRUN, Carolyn G (1992), *Kadının Özyaşamını Yazarken*, (Çev.Yurdanur Salman/Gülşat Aygen, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

İLERİ, Selim (2004), *Kamelyasız Kadınlar*, İstanbul: Doğan Kitap

Namık Kemal, *İntibah* (Haz. Mustafa Nihat ÖZÖN), Remzi Kitabevi, İstanbul 1971

Namık Kemal, *Cezmi* (Haz. Yunuz AYATA), IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008

PARLA, Jale (1993), *Babalar ve Oğullar Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri*, İstanbul: İletişim Yayınları.

TANPINAR, Ahmet Hamdi (2006), *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: YKY.

TANSEL, Fevziye Abdullah, Namık Kemal'in Hususi Mektupları I, İstanbul, Avrupa ve Magosa Mektupları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1967

ÜLKEN, Hilmi Ziya (2010), *Aşk Ahlakı*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.